

Väljavõte Eesti delegatsiooni liikme professor Ants Piibu päevikust Moskvast peetud kõneluste kohta baaside lepingu asjus*

27. –29. september 1939

Mis sündis Moskvast

Kesknädalal, 27. sept. 1939 jõudsimel Rootsil lennukil Svealand Riist üle Velikie Luki Moskvasse kell 18.00 (poole tunnise hilinemisega Vel. L. olnud peatuse tõttu v. Ribbentropi lennukite sõidul). Kuna sõit oli meie välisministri sõidu jätk, olid vastas vaid protokollil ülem abiga ja väliskaub[anduse]. komissari esindaja. v. Ribbentropi pidulik vastuvõtt oli lõppenud. Saatkonda jõudes teatas sellest saadik kohe Molotovi sekretärile, kes määras kokkusaamise välisministrile k. 20.30. – Leidsime, et tuleks minna algusest peale kogu delegatsioonil s.o. peale saadik Rei ka prof. Uluotsal ja minul, sest pärast teiste rääkimistesse sisselülitamine võib tuua raskusi: delegaadid oleme kõik, mitte aga eksperdid. Kõrvaldamise vältimiseks otsustati mitte küsida Molotovilt nõusolekut kõikide kaasatulekuks, vaid lihtsalt täiendavalt telefoni teel teatada, et minister tuleb kogu delegatsiooniga. Vastuvaidlusi ei järgnenud. Kokkusaamiseni jäänud vabat 1 ½ tundi kasutati muljete vahetamiseks Moskvast viibinud sõjaväelise esindaja kol[onel] Sinkaga ja nõuniku Ojansoniga.

Täpselt määratuks ajaks sõitsime saatkonna autol Sovnarkomi esimehe Molotovi kabinetti. Pärast mõne minutit ootamist võeti meid vastu. Peale esialgseid tutvustamisi ja üldviisakusi ning konstateerimist, et Minister on soovi kohaselt kiirelt tagasi tulnud koos parlamendi esindajatega, kutsuti istuma pika nõupidamise laua taha. Nõukogude poolt peale Molotovi oli kohal tema abi ja väliskaubanduse kom. Mikojan. Molotov istus laua otsas. Meie temast vasakul laua ääres (Selter, Uluots, Piip, Rei), vastu Mikojan. Kohe pärast maha istumist Molotov küsib: ну, что скажете?

[Kõrvalleheküljel on siinkohal Piibu täiendus põhitekstile, mis sisuloogikat järgides on käesolevas kogumikus paigutatud teksti lõppu.]

Välisminister teatab, et on läbirääkinud lubaduse kohaselt ka rahvaesindusega ning Eesti valitsus on põhimõttelikult nõus säärast pakti sõlmima, kus juures leiab vajase olevat mõningaid „уточнений и уяснений”, milleks meie delegatsioon esitab Nõuk. Valitsusele pakti muudetud kava, peamiselt nende küsimuste suhtes, mis said puudutatud juba esialgse kava kättesaamisel pühapäeval, 17. sept.

Molotov ütleb, et ta võtab seda kõik teatavaks ja see on kõik hea. Kuid vaheajal on sündinud midagi uut, mis pärast nad peavad omalt poolt teksti täiendama. Selle järgi näitab ta Tassi telegrammi teksti „Metallisti” uputamise asjus masinakirjas õhukesel paberilehekesel, mis ilmuda ka homsetes lehtedes. Tuleb meelde, et juba eila on olnud Luuga lahes paar periskoppi, mis näitab, et veealustel paatidel peab kusagil lähedal olema oma baas.

Arvesse võttes ka seda, et Tallinnast üks veealune paat ära põgenes, kes võib olla uputaski „Metallisti”, Nõuk. Valitsus on jõudnud otsusele, что вы у себя не хозяева, вы не можете установить твердого порядка, а поэтому мы вынуждены принять контроль у вас на себя. Vastavalt on nad ka formuleerinud lisa ettepaneku protokollil, mille teksti meile ette loeb ja hiljem annab ka kirjaliku teksti meile.

Teksti saades tähendab välisminister, et see on täiesti uus ja üllatav ettepanek, mis pealegi ei ole põhjendatud. – Selle peale tähendab Molotov: Может быть и тов. Сталин зайдет к нам и поможет мне убедит вас в справедливости этого предложения. Я посмотрю, может быть он свободен. Ja lähebki telefoni juurde [--- loetamatu sõna], et тов. Ст. сейчас придет. Väikese viivituse järgi tulebki samast uksest kust meiegi sisse kindla sammuga tuntud lõikega ülikonnas hr. Stalin. Kiirelt teretab ta kõiki ja istub siis laua otsa Molotovi kohale, kes aset võtab meie vastu laua teisel pool.

[Täpsustus kõrvalleheküljel:]

Lauda istumise järgi Stalin paneb ette suitsetada. Selter ütleb, minu nimi tähendab трубка, ja

kuna olen rahulepingu sõlmija, siis nimetatakse[e] mind ka трубка мира.

St[alin]: Так закурим и теперь трубку мира или папиросу.

Vene paberossid olid laual (Бакчисарай, Арзамас). Vähe haavalt ka kasutatud.

[Põhitekst jätkub:]

Molotov teatab, et meie vaidlevat nende lisa ettepaneku vastu. Stalin ütleb kohe, et see ettepanek olla kõigiti õigustatud. Nende laev „Metallist” on hukkunud, 5 inimest laeva perest uppunud. Eila nähtud Luuga lahes 2 periskopi, täna juba üks laev torpedeeritud, homme võib olla mõni teine. Veealustel paatidel kusagil ligidal peab olema baas, kust nad leiavad varju, tarbekorral küttematerjali ja toiduvaru täiendamist. Need baasid ja laevad vaja hävitada. Nad võivad olla ka Eesti rannavetes. Teie ise ei suuda küllaldaselt valvata. Teie sadamasse tuli üks veealune paat. Seisis, parandas vead, võttis küttematerjali peale ja sõitis ära. Ваше правительство этого не хотело, но очевидно за правительством стоят влиятельные лица, которые все это устроили. Вот теперь подв. лодка и потопила наш пароход. Та ei teadvat küll, kas see oli just põgenenud paat, kuid ettevaatust olla vaja.

Meie vaidleme vastu, veealust paati pole remonteeritud, pole kütteinete varustatud, keegi valitsuse seljataga ei ole teda aidanud, meie kahetseme põgenemist, kuid kuidagi ei saa võtta Metallisti hukkumist oma süüks. Sadamate ja vete üle kontrollime ja oleme võimelised kontrollima.

Stalin nõustub, et если вы не виновны в гибели Metallista то и мы в ней не виновны. Но мы не имеем доверия к Вашему Правительству. Вот у вас есть генерал Лайдонер, который ненавидит нас, но храбрый генерал, умный человек, старой русской школы, kel suur mõju. Nemad teda ka ei usalda.

Tuletab meelde, kuidas üle Läti (Eestist vähem) tulnud Venesse kaks kolm tuhat kahtlast inimest, nõukogude vastast, многих из которых мы, к сожалению, должны были застрелить. Niisama võivat nüüdse sõja ajal, kus война будет долгая, война будет жестокая, võivat Eesti territooriumil tekkida kõiksugust usaldamata elementi, kes võiks toime ranna диверсионные акты ka N Liidu vastu ja meie oma sisemist julgeolekut, elu ja varandust, asetada hädaohtu. Nad ei usu, et meie valitsus suudaks üksi kõige selle vastu võidelda, sest V.V. [Vabariigi Valitsus] polla хазяин у себя ja kõige selle pärast ollagi vaja nende vägede toomine maale, nii baaside kui ka sisekorra hoidmiseks.

Meie (nii hr. Selter, kui ka teised üldvaieluse kujul) toonitame, et kõik need oletused ei ole tõesti põhjendatud. Valitsus on tugev, kord maal hea, ühtegi ekstsessi karta pole, tungida võõrastel N Liidu pinnale pole lubanud ega luba, ning k.[indral] Laidoner ei ole sugugi N Liidu vihkaja, vaid alati toonitanud heade suhete loomise vajadust Venega, juba Vabaduse sõja ajal, kus ta loobus minemast Jud[enitši]-ga kaasa Petrogradi alla, pooldas rahu sõlmimist ja ka nüüdseid läbirääkimisi. Kuna säärase järsu abinõu järgi, mis on õieti военная оккупация, pole mingit vajadust ja meie hea tahe leida ühiste huvide lahendamist kiires korras on tõendatud meie kiires korras (спешно) tagasi tulekuga Moskvasse koos parlamendi esindajatega, siis palume tõesti lisa nõudmist mitte üles seada. See tooks meile ülepääsemata raskusi.

Stalin ütleb, et nad seda ära jätta ei või, sest et neil pole usaldust meie valitsuse võimetesse. Kindral L[aidoneri]. kõrvaldamist nad ei nõua. Nad üldse ei taha meie sisemistesse asjadesse [sekkuda]. Мы не хотим трогать ни вашей независимости, ни вашего экономического порядка, ни ваших учреждений или членов правительства. Мы не хотим никакой оккупации или протектората, как это немцы сделали в Чехословакии. Мы только хотим охранить собственные интересы. Vägede arv võib meile paista küll suur, может быть военные здесь немного перехватили, они это любят, võib olla aitab ka 25.000 mehest, kuid vähemalt küll ei saa. Edasi arvab, et nende vägede viibimine Eestis võib olla määratud ainult selle sõja kehteks, sest kes teab, kuidas sõda areneb, pärast võib ära tuua: nende sihiks on aidata ära hoida sõtta kiskumast nii neid meie kaudu kui ka meid endid. Ütleb, et sellest

nõudmisest nad ei loobu.

Meie (Selter) teatame siis, et meie ei või anda sellele ka põhimõttelikku nõusolekut, vaid võime selle uue nõude vaid oma valitsusele edasi teatada, kellest oleneb vastus. Vahe peal aga katsume veenda neid loobuda „для охраны внутреннего порядка” nõudest ja vähendada vägede arvu sümboolse viietuhande meheni.

Stalin toetab endiselt sisekorra hoidmise nõuet, kuid kuulab juba heatahtlikult meie argumente selle vastu, mis meie suveräänsusega kokku ei käi, mida St[alin] ise rõhutab. Muuseas ütleb Stalin: Напр[имер]. этот пакт вызывает у вас много споров. Одни находят, что он слишком далеко зашел, другие – это слишком мало! Вашему правительству будет трудно поддержать порядок, вот здесь мы вам и поможем. Selle peale vastan mina: нет, этого не будет. Я ведь в оппозиции, и я тоже за этот пакт. Vene delegaadid naeratavad ja jätvavad siis rahutuse argumendi kõrvale (banketil sain aga oppositsioonäri nime all kõneaineks, mille kohta meie inimesed tähendasid, vast mõtles vanahärra – vat kui võtta seda opositsiooni [---] alla и придавить nagu siingi).

Arvu kohta aga arvab Stalin, et nende vägede arv polla suur. Meie võivat mobiliseerida 150 000 meest, head meest sest эстонский народ крепкий, работающий ja võrreldes sellega 25.000 polla kuigi suur. Teeb artikli tekstis ise parandusi, mis tekst jääb meie kätte.

Meie vaidleme ikka selle vastu: nii suurt garnisoni pole vaja, see ju suurem kui meie rahuaegne sõjavägi, baaside kaitsetel ja korra alal hoidmisel meie väed ise ka abiks. Lõpuks ütleb Minister: г-н Сталин, вы великий человек, поймите что это слишком много. Sellele vastab Stalin: Какой я великий человек – вот все меня ругают. Но честное слово, меньше не могу.

Kuna vaielused selle p 2 kohta jõudsid surnud punktile, lubasime ühendusse astuda V. Valitsusega, milleks nad pakkusid otseühendust Kremlist, kuid loobusime tänuga sellest ja palume ainult, et meie telefoni kõned ja telegrammid kiirelt saatkonnast edasiantaks. Seda Molotov lubas ka kohe korraldada, mis ka sündis.

Muu teksti osas ütlesime, et oleme põhimõttelikult nõus, kuid „для уточнения и уяснения” esitame omalt poolt vastava lepingu uue redaktsiooni, millega nõustuti.

Uus kokkusaamine määrati neljapäevaks k. 4, millest Molotov palus ka Stalini osa võtta, ja mis palvega ka meie ühineme. Mikojan oli kogu aja pea täiesti vait. Koosoleku lõppedes oli mõni sõna vaba mõttevahetust jumalaga jättes. Meelitusena ütlesin Stalinile, et Eestis teda tuntakse hästi (Вас хорошо знают), mille peale ta ütles: Да, у меня в Эстоний мало друзей –, mis see tähendas jäi mulle ebaselgeks. [Tekstist on võimalik мало asemel välja lugeda ka много друзей. Karl Selter on ühes dokumendis vestlust kirjeldades viidanud, nagu öelnuks Stalin, et tal oli Eestis palju sõpru. Konteksti ja järgnenud Piibu arusaamatust väljendavat lauset arvestades on aga loogilisem arvata, et tegu on sõnaga мало.]

– Molotovi ootetoas trehvasime Saksa delegatsiooniga. Min. Selter vahetas käepigistuse Ribbentropiga [---] Gaussiga.

Koosolek lõppes k. 10. Sõnatult istusime autosse ja sõitsime saatkonda. Seal informeerisime oma sõjaväe attacheed kol. Sinkat ja nõunik Ojansoni sündinust ja katsusime leida ülevaadet asjast. Lisa ettepanek oli vaja saata valitsusele – edasi anda teda telefoni teel kartsime, et teda kuulatakse Tallinna keskjaamas, see peaseb kulutulena linna ning võib tekitada paanikat, segadusi. Nüüdsel ajal oleks aga see suurimaid õnnetusi. Eestis peab säiluma tugevam kord ja rahu. Otsustasime siis kokkuvõtliku sisu telegrafeerida šifreeritult, ning kuna see võtab u. 1 ½–2 t. aega, siis telefoneerida kohe Tallinna, et paari tunni pärast järgneb telegramm, mille sisu kohe edasi anda juhtkonnale. Otseühendus käib vämini abi kabinetti, kus min. abi Öpik dežuuris (hiljem selgus, et kogu aja väminis viibis ka väm k.t. Kask). Saadik Rei tegi kokkuvõtte esialgse kava, mida ühiselt täiendasime ja redigeerisime (mina lisasin alguses juurde viipe vene väitele peremehe puudusest, Selter lause seisukorra hinnangust, mina veel sõna „väga” raske seisukorra hinnangus, meelega toonitasime kokkuleppe võimalist lootust).

Olime äärmiselt väsinud, kuid leidsime, et veel kohe tuleb formuleerida meie vastuettepanek, sest kuigi koosolek on määratud k. 4. võib kutse järgneda tulla Kremli juba k. 10. Ilma kavata aga minna tähendaks seisukorra halvenemist. Esialgu kavatsesime võtta aluseks vämini redaktsiooni, kuid siis minu nõuandel, et aluseks võtta ikkagi Vene oma, mille vastu neil rohkem usaldust, ja seda ainult muuta ja täita, mis kõrvaldab asjata kahtlusi ja vaielusi, tehtigi viimast.

Sissejuhatuseks võtsime väheste muudatustega vämini kava, kus viiped rahulepingule ja non-agressiooni kokkuleppele, ning üldiselt hästi sõnastatud.

Kuna aga minister oli volitused, mis küll ainult temale, Tallinna unustanud ja mida järele saata palusime, siis jäeti välja ka volituste vahetamise klausel – vast tuleb allkirjutada ka ilma volituseta (hiljem selgus, et meie min. esitas volitused, Molotov aga mitte – seega õieti väljajäetud.)

§ 1 kohta oli suuliselt Molotoviga varem läbi räägitud, et Eesti ei peaks abistama, kui sõda näit. Rumeenia piiril. Seega Selteri ettepanekul redigeerisime esimese § nii, et casus pacti on siis, kui kallale tungitakse **piiridele** Balti meres (seega mitte n. laevadele meres) või Läti Vab. piiril. Edasi, et vältida abiandmise kohustust, näit. Poola või Soome kallaletungi korral, pidasime vajaseks juurde lisada, et attakeerija olgu vaid **suurriik** (велик. держ.) – seega Soome–Vene konflikti korral abist. kohustust ei ole. §-i kava pani paberile Selter, mida hiljem ühiselt redigeerisime.

§ 2 jätsime Tallinna soovide kohaselt välja lõpu (в т числе и эконом. jne, mis võiks asjata tõsta isu mõnes meie oma kihis).

§ 3. Raskusi oli selle tähtsama – baaside piiritlemise mõttes. Kuna Kremli selgus, et nad tahavad baasi just Tallinna, pidi andma neile kindla vastupakkumise.

Säärastena võisid tulla arvesse vaid saared (mandril Paldiski jätsime varusse). Kuna uus lisaettepanek pidi tulema protokollis oma erilaadse motivatsiooniga ja arvuga, siis leidsime vajase lepingus mainida juba garnisonide sissetoomise võimalust. Selle §-i koostamise andis Selter minule, millele siis ühiselt andsime redaktsiooni. Vastutulekuna Venele ja ehitustööde kontrolli enda käes hoidmiseks lubasime omalt poolt teha juurdeteed.

§ 4 kavatseti alguses välja jätta, kuid kahtluste tekitamise ärahoidmiseks soovitasin selle sisse jätta, muutes vaid sõna **входить**, mis haarab ka olevikku, sõnaga, **закключать союзы** ja § vastavalt ümberredigeerida: seega jääb nii meie Läti liidupakt kui ka Saksa non. agr. [mittekallaletungileping Saksamaaga] puutumata.

Protokollist otsustasime selle p. 1 tuua avalikkusse pakti § 5-na mitte et see kokkuleppe ei riiva, mis selge, vaid selle läbiviimine ei tohi puudutada suveräänseid õigusi. Ning mõned lõppartiklid ratifits. (§ 6) ja koostamise (§ 7) kohta.

Üksikute paberilipakate peal kirjutatud ja vahel ka kritseldatud kava eelnõud kirjutati Ojansoni hoolet [---] ja Saukase poolt juba terveks kavaks.

Pärast telegrammi šifrimist k. 11 p. jõime tassi kohvi.

Ning siis algas seisukorra hinnang ja protokollis artikkelite koostamine. Arvasime telgr. jõuab Tallinna 2 t. pärast, s.o. k.l. Dešifr. võtab tundi poolteist, nii et varemalt k 3 võib olla nõupidamine, varemast vastust ka telefoni teel võib saada vaid vara hommikul. Meenutasime lennukite lendu üle saare ja laskmisi Loksa lahes (pühapäeval), lennukisi Tallinnas teisip., ja kolmap., Metallisti sõnumet, teadet, et meie vastu 3 diviisi, pilti, mis nägime V[ene]Läti piiril, kus motoriseeritud väeosi laialt bivuaakjais [bivakis ehk välilaagris], Poola saatust, Vene laevastiku tõusu ja tõelist väljapääsu vajadust Soome lombist, vanu kavasi ja nõudeid vene baasidest meie riigi algpäevil, meie vägede võimet ja piiride kaitset, võõra abi vähest võimalust, moraalse desorganiseerimise hädaohtu kestvate lennukite/laevade aktsioonide tõttu, teede kergest desorganiseerimist lennukite pommitamisega, motoriseeritud vägede tempot, meie täielikult rahuaegset seisu ilma ühegi mobilisatsioonita (ja isegi selle problemaatilist tähtsust), sissetungiva väe normaalset hävitust ja koledusi, igasuguse

evakuatsiooni võimatust rahuliku tagala puudumisel ja selleks ettevalmistamatust, seega ka kasutust, ning kõige järelduel äärmist abitust. Mis teha – vabatahtliselt nõustuda sõjalise okkupatsiooniga võimatu, jõuga vastupanek – kergemeelsus. Kes teab, kas ajaloo ees Hácha ei osutu õigeks mõistetuks võrreldes Moscickyga? Nii baasid kui suur garnison tähendab alistuda oma reaalne saatus teisele. Aga mis on alternatiiv? Mõtetu verevalamine ja häving. Võib olla, et vastasel korral jääb rahvas siiski elama, ja aeg annab arutust? Ning lõpuks, võib olla, et homme saab ikkagi mõistlikult kõnelda? Sp. [Sellepärast] tuleb esitada kava, mis meie poolt annaks maksimaalseid rahuldusi teise tõelistele vajadustele, aga meile vastuvõetaval argumenteeritaval kujul – soliidselt, kuid katsudes läheneda teistele inimlikus arusaamises, ajaloolises sõpruses ja huvide kooskõlastamises kui võrdne võrdsega.

Reserveerides otsuse lisa ettepaneku kaudu homseni, mil peaks saabuma ka Valitsuse seisukoht, katsusime minna veidi puhkama. Kui Valitsuselt vastust ei saabu – peame ise otsustama. Mis meist endist siin saab, ei huvita – peamiselt, et saaks mõistlikul viisil peastetud koduriik.

Lahkusime kell 3, et üleval olla kell 8. Magada ei saanud aga keegi – vast tund poolteist veidi ununeda. Kõiksugu mõtted keerlesid peas. Kaaluti saatust.

Neljapäeval ülestõustes leidsime Valitsuse põhimõttelikult vastuvõtva vastuse sooviga teha mis võimalik pehmemdamiseks. Asusime lepingu teksti lõpliku viimistlemisele, mis eila õhtul osutus päris mõistlikult välja kujunenuks, ning protokollu teksti kujundamisele. Tööd raskendas asjaolu, et kõik olime palavikus – esialgu seletasime külmaga, kuid kuna ka seedimine rikes – siis teel nähtavalt saadud söögimürgitusega. Kõik võtsime rohte, mida osutus saatkonnas, mõned mustikateed (min.), mina – 2 aspiriini. Eriti raskelt oli haige prof Uluots. Kuid tööd tuli teha.

Kella 10 kõlistati, et meid soovitaksegi näha juba kell 1, mitte 4. Ministri ennustus oli õige. Protokollu jäi siis vaid Nõuk. lisanõue nüüdse sõja aegse otsekohe sõjavägede klausel. Hr. Rei tegi siin paar kava, millest üks, õige pikk, nägi ette rahuaegse kontingenti 1/3 – 1/2 meie tegevast regulaarsest väest, nüüdse sõja ajal aga kindla arvu 5–10 t. meest, ning paar teist, kus ühe järgi ka n. sõjaaegne koosseis määratakse erikokkuleppes, või jälle 10 tuh. piirides revägede [regulaarvägede] liik määratakse sõja käigust olenedes. Arvestades aga seda, et proportsion meie rahuaegsete jõududega kutsuks välja meie vägede koosseisu suuruse avalduse, mis õieti väike, kuna aga Stalinil näikse meie vägedest olevat märksa parem ettekujutus, kui ka küsimuse meie Kaitseliidust, teiselt poolt aga maksimaalse vägede arvu määramine näis olevat soodsam juhtidega enestega, kui sõjaväelaste vahel, otsustasime jääda Nõuk. eneste ettepaneku sõnastusele, sellest elimineerides siseasjad ja piirates neid garnisonidena baasides ja aerodroomidel. Selle tingimuse redigeerimine jäi minu hooleks, ning sellekohaselt ka kujunes protokollu ainus klausel, nagu see leidub meie delegatsiooni poolt esitatud redaktsioonis.

Olles nii koostanud oma vastueelnõu läksime k. 1 uuesti Kremli.

Nelj.[apäev]28/9

K. I ootasid meid Molotovi kabinetis Stalin, Molotov, Mikojan. Eilses korras istuti lauda. Min. Selter annab neile meie poolt koostatud pakti teksti. Otsustatakse asuda selle läbivaatamisele punktide kaupa.

Sissejuhatus ei leia üldse vastuväiteid. Võetakse sõnavõtmata kokkulepituks. Hiljem vaid märgiti, et käesolev pakt on vaid rahulepingu edasiarendamine.

§ 1 juures tekitab kõnelusi meie poolt juurde lisatud sõnad „по желанию другой стороны”. Min. seletab selle mõtet – abi antakse kui teine pool seda soovib. Nõukogud vaidlevad vastu kui ülevarusele. Stalin ütleb – see olla tautolo[o]gia. Arusaadav, et abistamine ei sünni automaatselt. **Min**atähendan, et see on ka meie arvamine, võib tekkida olukordi, kus isegi on soovitam, kui teine pool jääks erapooletuks. Nii jäi käesolevas sõjas Kanada algul erapooletuks, Briti soovil. **Stalin** ütleb, et see paragrahv tõesti „не исключает нейтралитета

Эстонии” – nii jäi Ita[a]lia kokkuleppel Saksaga erapooletuks. Sama võib sündida ka Vene sõja puhul Eesti suhtes, kuid muidugi vastastikul kokkuleppel, mis tingimust ka omalt poolt jaatame. Samuti tähendab casus pacti formulatsiooni kohta (в случаях возн. прям. напад. или утр.напад. со стороны л. великой евр. держ.) – „правильно”, mis seega loeti vastuvõetuks. Rõhutasime vaid, et oleme juurde võtnud ka kallaletungi baasidele, kui meie kohustuse appi tulla, näidates, et need baasid on meie territoorium ja ilma selle klauslita meil oleks vaid õigus abi paluda, aga mitte kohustus abi anda. – Säärane meie püüe objektiivselt ka nõuk-de huvisi õiglaselt väljendada jätab neile hea mulje meie otsekoheusest.

§ 2 kohta tähendab vaid Stalin – „хорошо”.

§ 3 juurde minnes tähendab Stalin, et selles olla pearaskus. Kuulanud ära meie kava, ütleb **Stalin**: дело не выйдет. Nende meremehed ütlevad, et ainukene sadam, kohane baasiks, olla vaid Tallinn, kus kõik sisseseaded, töökojad, eriti selle новая гавань (miinisadam) olla nagu loodud baas. Tallinnasse võivat sisse tulla igasuguse sügavusega laevad, kuna Paldiskis polla laevadel midagi teha, sadamat õieti pole ja põhi madal. Neil ei olla aga kavatsust jätta sõjavägesi Tallinna, need võiksid olla kas Paldiskis, ehk в 2-3 км Tallinnast. „Ни одного солдата не будет в Таллине.”

Meie vaidleme sellele vastu – Tallinn pole baasiks kohane, sadamad jäid välja ehitamata, miinisadam kitsas, laevatehased hääbunud, remonttehaseid peale üldiste dokkide ei ole. Pole soovitatav hoida ka suurt hulka meremehi suures linnas. Meenutame juhust, kus ühe meid külastanud sõjalaeva madrused „из за девочек” sattusid tülli meie meestega, mis tõi palju asjatuid sekeldusi (mina!), et Tallinnat sõjasadamaks muuta ja säilitada suurt kaubasadamat samal ajal võimatu. Kui saared neile ei ole küllaldased, siis võime omalt poolt pakkuda Paldiski, kus juba Peeter Suur tahtis rajada sõjasadama ning seda arendas Katariina II (Uluots). **Stalin** jäi mõtlema ja vähehaaval jättis Tallinna küsimuse kõrvale, eriti kui Minister Selter seletas, et Tallinn jääb ju nii kui nende laevadele üldisel alusel kättesaadavaks nii provianteerimiseks, küttevõtmiseks kui ka для временной стоянки. Tallinnast kujuneks nii siis tegelikult небольшая база kuni Paldiski väljaehitamiseni.

Stalin arvab, et säärasel olustikul võiks Tallinnas baas ära jääda, kuid Paldiski väljaehitamiseni, mida nad tahavad teostada kiires korras, seisuõigus neile Tallinnas peaks jääma ja sellekohase punkti võiks protokollis ülesvõtta. Selter formuleerib vastava punkti, mis leiab Stalini poolehoidu üldiselt (minul valmis ka kava samasisuline, kuid S[elteri]. kava vastuvõtmisel ei esitanud seda). Stalin aga nõuab, et kustutaks sõна „два” (зачем два) ja lisataks juurde Paldiski, millega nõustume redaktsioonis „город БП”, mis annab ka selle piirid. Aerodroomide kohta tähendab Stalin, et neid võib vaja minna „семь или восемь”. Ligemalt ei hakka küsimust arutama – üks kõik kui palju neid määratud rajoonis – Saartel ja Paldiskis – on. Juurdeveetede ehitamist Eesti kulul Stalin ei pea tähtsaks. „Это для нас не важно”, mis pärast võib ta ka välja jääda (hiljem eelnõus hülgasime ka selle, kuigi ta mõte seisis selles, et ehitustööde peremeesteks oleks meie ise – selle üle saab ju kõnelda ka hiljem, ilma meile materjaalseid kulusi lepinguliselt peale panemata). Mis puutub baaside režiimi, siis tähendab Stalin, et seal maa-alal nad ei kavatse luua ei oma kohtuid ega politseid: суд и полиция останутся ваши.

Kuna eilne prot. 2 p näeb ette Vene vägede kohest toomist Eestisse, siis leidsime vajaseks ka avalikus lepingus viibata sellele, sest et baasi ei saa ju olla ilma garnisonita. Selle redaktsiooni vastu (lõige 2) neil midagi ütelda ei olnud.

§ 4 puhul tähendame – see säilitab Eesti–Läti liidulepingu. Nii selle kui ka § 5, 6, 7 kohta märkusi ei olnud.

Protokollis selleaegse sõjavägede §-i juures tekkisid uuesti vaielused. Stalin toonitas sisekorra hoiu vajadust, kuid siin asus meie poole Molotov ja St[alin] tähendas „Ну это можно оставить”.

Arvu asjus osutus Stalin adamantseks. Ütles, kui oleme põhimõtte vastuvõtnud, siis arv pole

tähtis. Sõjamehed heitnud temale ette arvu vähendamist, kuid ta on järelandmise teinud ning nii jääb. 10 000 olla liig vähe. Vägede liigitus võib ka ärajäada. Ütleme, et peame uuesti valitsuselt nõu küsima.

Lubasime vastavalt märkustele redigeerida kava. Kokkusaamine õhtul k. 9–10.

Ütleme, et enne 8 igatahes ei saa. Lõpp kell 3.

Eestoas trehvasime uuesti Saksa saatkonda. Minister tervitas Ribbentropi.

Enne lahkumist tähendab Minister Stalinile, et nii üleeila kui ka eila lendasid Vene lennukid meie territooriumil. See nagu võõrastav meie sõbralikude läbirääkimiste puhul. Kas ei saaks neid lende ära jätta?

– Это мы можем устроить, ütleb Stalin. Jäämere ja Mustamere vahel olla neil 8000 lendurit nende hulgas leidub люди неопытные, kes talitavad oma pead. Aga nad keelavad säärsed lennud ära.

Ja tehti ka.

Saatkonnast telegrafeerisime uuesti Tallinna 25.000 asjus, paludes vastust. Pärast kerget lõunat (kõik olime ju haiged) asusime lõplikule redaktsioonile. Leping oli üldiselt vastuvõetud, täiendusi tuli sisse tuua protokollis: p. 1 – nõuk ettepanekut täpsustasime sõnades „отдельными гарнизонами”, et maad mööda laialisust vältida, ja arvu jätsime ikka veel lahti kauplemiseks.

p. 2. Selteri redaktsioon Tallinna kasutamisest.

p. 3 redigeerisin mina abiandmisest vaid teise poole soovil ja ühisel kokkuleppel võimaluse jääda erapooletuks.

p. 4 võtsin sisse segakomisjonid, piiritülide eeskujul. Katsusin ka veidi puhata. Tallinnast tuli arvu kohta nõusolev telegramm.

Kremlis kutsuti k. 10., kuhu ka saabusime viimistletud kavadega. Tuju oli juba rahulik, sest kõik teravamad küsimused olid kooskõlastatud, peale arvu, kus aga vähendamiseks lootust vähe. Pealegi leidsime, et suure[le] maa-alale see pole kohutav arv.

10 õhtul Kremlis. Alguses puudub Stalin. Kohe § 1 juures tahab Molotov välja jätta sõna „великой”, sest see võivat alata kallale tungi ka mõne väikse riigi kaudu.

Vaidleme selle vastu ja min. tähendab, et sellega nõustus ju hr. Stalin. § 3 soovitab ta [Molotov] rendi juures sissevõtta „на льготных условиях”, millele ka vastu vaidleme.

Lõpuks ütleb Molotov, eks meie küsi Stalini enda käest. Kutsub tema koosolekule.

Esimese § juures seletab Molotov miks tulla „великий” välja jätta, Min Selter tähendab Stalinile lihtsalt „Вы же вчера с этим согласились” – Stalin vaatab teksti ja lausub vaid: „конечно – великой” ja sellega küsimus läbi.

§ 3 leiab siiski, et vaja льготных условиях sisse panna. Mina tähendan – mõiste pole täpne, suurt hinda ju ei võta. St[alin] paneb ette siiski täiendada sõnaga „по сходной цене” – mille vastu ei vaidle.

[Kõrvalleheküljel on lause: Lisa vaidlused jõustumise ratif[itseerimise] aja kohta]

Protokollis osas p. 1 arvu suhtes tähendab, et järeleanda 25.000 ei või – ja Molotov kirjutab meie protestide saatel arvu sisse. Nad tähendavad vaid – это и для вашей безопасности лучше.

p. 2. Stalin nõus, määrame Paldiski välja ehitamise ajaks – arwab, et aasta vähe, 3 a. – palju. 2 a. peaks jätkuma [---] „временный”, sest [---] on juba [---].

p. 3 Vaielusi ei leia, peale [---] „не автоматически” kui ülearuse.

p. 4 lihtsustakse redaktsioon, jättes välja viipe piiri tülide institutsioonile.

p.5 lisataks seal samas juurde kui lepingu lisa.

Antakse ümber kirjutada.

Kell on juba 11 läbi. Redaktsiooni juures hr. Rei annab viimaste punktide juures paar täpsustamist ja Stalin märgib „хитрый мужик”. Mina vaidlen, et hr. Reis pole kavalust. Stalin seletab – хитрый мужик значит умный человек. Nõustun.

Oodates ümberkujutust, Stalin kutsub выпить стаканчик и немного закусить. Sama nõupidamise laua teisse otsa kaetakse sööki-jooki.

Kuni kaetakse lauda, Stalin jääb saali teisse otsa üksinda jalutama, kuna meie kõik jälgime teksti lõplikku redigeerimist ümberkirjutamiseks. Kuna seal tegemist puht tehnilise asjaga, mille järele vaatavad pealegi vilunud minister ja saadik, lähen Stalini juurde, võttes ettekäändeks mõttevahetuse Seljamaa üle, kes omal ajal Staliniga (1918) palju koos olnud – saadikuna küll vähem.

– Простите, Вы помните г. Сельямаа, б. нашего посланника в Москве? Он много имел дела с Вами уже в 1918. Потом он был министром ин. д, а теперь он умер.

Сталин: Да, кажется помню. У меня в архиве должно быть много про эстонцев. Эстонцы народ крепкий, трудолюбивый. У меня в наркомате национальностей было одно стенотипистка эстонка, удивительная работница. Та olla näinud ka küllalt teisi eestlasi. Но Анвельт меня обманул (подвел?). Küsib kas meie kolonii Moskvast suur. Vastan, et pole andmeid, vist küll väga väike.

Vahe peal on laud kaetud, ja Stalin kutsub lauda. Istume. Stalin valab veini – esialgu kaukaasia veine, šampanjat hiljem. Stalin küsib minu käest, kuidas on eestikeeles – да здравствует Эстония.– Ütlen –Elagu Eesti. Stalin tõstab klaasi: „Elagu Eesti” – Vastame – да здравствует Сов. Союз. Veidi aja pärast Stalin tõstis klaasi ja ütleb Eesti keeles „Elagu Päts” (ise kombineeris Elagu Eesti alusel). Ütleme, et oleme liigutatud sellest toostist. Tundes kaukaaslaste nõrkust oma koduveinide vastu, kiidan eriti кахетинское. Stalin teeb seal samas Mikojanile korralduse saata meile igale 20 pud! Mikojan ütleb „будет сделано”. Jutus Staliniga ütlen, et meie natsionaliseerisime mõisad. Stalin: хорошо сделали! Kuid ma lisan juurde, et meie talumees on individualist ja sp мы разделили эти земли крестьянам, а не сделали колхозов.**Stalin:** Колхозы – сложное дело. Mikojan: да колхозы сложное дело. Мы вот уже 13 лет [19?]этим занимаемся [---].

Vahepeal on lepingu tekst ümberkirjutatud ja läheme laua teise otsa selle allakirjutamisele. Tekst loetakse korra läbi ja kirjutatakse ilma ühegi vormilisuseta alla, ilma kõneta või käepigistamiseta. Tuleb veidi hiljem Stalin, vaatab Molotovi käes olnud lepingut ja küsib pealkirja kohta „Зачем Эстонией” – надо поправить Эст[онской]. республикой. Kuigi mõlemad tekstid juba allakirjutatud parandab Molotov omas eksemplaris käega pealkirja vastavalt. Mina ütlen selle peale (lepingu tekst oli minu UCLA portfellis) простите, это м-б педантизм профессора – но заглавию нужно таким же образом исправить и на нашем экземпляре ja annan selle Molotovile. Molotov oma käega parandab „Эст.” asemel „Эст. респ” ilma ühegi oговорката. Stalin aga lausub – ну это не педантичность, это точность. Это хорошо. Kell on 11.40 õhtul.

Pärast läheme kõik uuesti laua teisse otsa jätkama olengut. Jutustame ühest teisest – muu seas Kaukasia eestlastest – St[alin] meenutab eriti Красная Поляна eestlasi, kes varustavad ümbrust piimaga-võiga ja Mikojaniga kokku loevad 6 eesti küla üles. Stalin kutsub ministrit ja meid kõiki suvitama Kaukasia, „виллы вам дадим” – täname. Jutus läheb aeg. Kell aga liginemas 12 – mil peavad tulema sakslased. Molotov küsib, kas mitte edasi lükata 12.30-ks. Stalin: нет, скажи в час. Пусть подождут.

Nii istume umb. tund aega. Kõneleme homse ära sõidu piletitest.

Stalin: Нет, вы завтра останетесь здесь, мы хотим вас угостить. Какое время вам приемлемо 4-5-6? И приглашаем всех ваших, колонию, посольства. Muidugi nõustume jääma, lubame tulla kogu saatkonnaga, ka daamidega.

Lõpuks minister näitab Stalini pildile, palub kas meie igauks ei võiks saada Stalini, Molotovi, Mikojani pilti. Lubataksegi kuid tahetakse vastu saada ka meie delegaatide omasi.

Lubame. Tekste anti kohe edasi. K.0.45 lahkume Kremlist. Kodus ajame juttu kella 3-ni.

Tagant järgi analüüsime sammusid – ja leidsime, et teist teed ei olnud. Küll oleme sattunud Vene orbiiti – aga sõda on välditud, rahvas päästetud, tulevik ise näitab, mis kõigest saab.

Kurb tõsi, kõik oleneb vastastikusest heatahtest.

29. IX reed.[e] hommikul käime Село Коломенское, siis Põllumaj näitusel ning k 5 läksime Kremli. Esialgu vaatame paleed (Георг, Влади [saal], Гранов палат, святые сени) [---], lõpuks bankett suures saalis. Reeti kõnesid: Молотов-Сельтер (tiigid), Молотов (Лайд.), Selter (Ворошилов), Молотов – Эст. делег, Piip (Stalini trv), Mikojan (Selter), Selter (Mikojan), Молотов (Эст прав), Uluots (Molotovi terv), Mikojan, Лозовский, Ворош (naised), Рей (Молотов), Микоян [---], Piip [---]. Pärast kohvi [---].

[Piibu kokkuvõtte enda rollist, mis on tegelikkuses päeviku algusosas:]

Minu osa:

- a) andsin koos Reiga sõbraliku vaba jutuajamise ilme kogu läbirääkimistele;
- b) soovitades võtta aluseks Vene teksti vältisime pikki seletusi ja saime sõbraliku õhkkonna.
- c) aitasin koostam. redigeerida täpsemalt ja paenduvalt **eriti** neutraliteedi võimalust *expr. verbis*.
- d) kogu seltskonnas õhutasin „seltsimehelikku” ilmet, tundes vene revol. õhkkonda.

ERA f. 1624, n. 1, s. 148, l. 102–147.

*Ants Piibu päevik jõudis Eesti Riigiarhiivi koos New Yorgi Eesti Peakonsulaadi dokumentidega. Viimased saabusid New Yorgist 1996. ja 1998. aastal kahe suure saadetisena, materjalid korrastati ja jagati arhiivifondidesse aastatel 1999–2000. New Yorgi peakonsulaati oli päeviku 1953. aastal hoiule andnud Ants Piibu poeg Ants Piip juunior, kes pääses erinevalt oma isast põgenema Läände. Ants Piip senior suri Nõukogude vangilaagris, ta vangistati juulis 1941.

Ants Piibu päevikumärkmed ilmusid tervikuna esimest korda 2009. a ajakirjas Akadeemia nr 2 koos kommentaaride ja tõlkega. Üksikuid tsitaate on varem ilmunud Eestis ajaloolaste töödes, mitut lõiku on pikemalt tsiteerinud William Tomingas 1971. aastal Kanadas ilmunud teoses “The Soviet Colonization of Estonia”. Tomingas sai Piibu päeviku kasutada New Yorgi peakonsulaadi arhiivist, ta kasutas aga ka muid sealses arhiivis olnud dokumente, sealhulgas baaside lepingu läbirääkimiste üleskirjutuste tekste. Paraku on ilmselt ajast ja oludest tulenevatel põhjustel Tomingase toodud tsitaatides mõningaid ebatäpsusi. Kõrvalekalle originaalist on näiteks päeviku kohas, kus Piip kirjeldab suhtlust pärast lepingu sõlmimist: „Stalin: Нет, вы завтра остантесь здесь, мы хотим вас угостить. Какое время вам приемлемо 4-5-6? И приглашаем всех ваших, колонию, посольства. Мuidugi nõustume jääма, lubame tulla kogu saatkonnaga, ka daamidega.”

Ka Tomingase raamatus on inglise keeles ära toodud eespool trükitu, kuid lausest „Muidugi nõustume jääма, lubame tulla kogu saatkonnaga, ka daamidega” on saanud tekst “Again we declined” ehk „Keeldusime taas”.

Käesolevas kogumikus ilmuv tekst on omamoodi hübriid päeviku originaalteksti „dešifreeringust”, mille tegid 2008. aasta lõpus kogumikku ette valmistanud toimetajad, ja Akadeemias ilmunud allikapublikatsioonist. Teksti väljalugemine ei olnud lihtne, sest päevikust pole säilinud mitte need leheküljed, millele Piip kirjutas sulega, vaid esmalehekülgede koopiad – Piip kasutas isekopeeruvat märkmikku, milles kirjutatud tekstist jäi jälg järgmisele leheküljele. See tekst on aga kohati väga raskesti loetav.

Erinevalt Akadeemiast ei ole päeviku eheduse ja sujuva loetavuse säilitamiseks lisatud tõlget, Piip kirjutab kohati lauseid läbisege eesti ja vene keeles. Mõned mõistmiseks hädavajalikud märkused on paigutatud nurksulgudesse, kahtlused on eraldi märgitud. Piibu originaalkirjapilt on püütud säilitada niivõrd, kui võrd see on olnud võimalik või mitteeksitav. Mõnes kohas, kus käesoleva kogumiku koostajatel ei olnud käekirja mõistmises täit kindlust, on vahelejäät märgistatud [---]. Teksti ei ole lisatud täiendavaid selgitusi mainitud tegelaste kohta, sest enamik neist esineb dokumendikogumiku teistes dokumentides ning nende roll on

mõistetav nende dokumentide abil. Sama käib sündmustiku kohta. Kohtades, kus Ants Piip on kasutanud allajoonimist, on see asendatud rasvase kirjaga, nagu läbivalt ka teiste kogumikus olevate dokumentide puhul. Kogumiku toimetajad tänavad Svetlana Rõbakovat abi eest venekeelsete lausete väljalugemise kontrollil.